

**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

Філософський факультет

Кафедра релігієзнавства

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Заст. декана
філософського факультету
Дмитро НЕЛПА

« 31 » 08 2021 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
ІСТОРИЯ РАННІХ РЕЛІГІЙНИХ ВІРУВАНЬ ТА КУЛЬТІВ

для студентів

галузь знань	03 Гуманітарні науки
спеціальність	031 Релігієзнавство
освітній рівень	перший (бакалаврський)
освітня програма	Релігієзнавство
спеціалізація	-
вид дисципліни	обов'язкова

Форма навчання	денна
Навчальний рік	<u>2021/2022</u>
Семестр	I
Кількість кредитів ECTS	4
Мова викладання, навчання	
Та оцінювання	українська
Форма заключного контролю	іспит

Викладачі: Шавріна Ірина Валентинівна, к.ф.н., доцент, доцент кафедри релігієзнавства

Пролонговано: на 20~~22~~/20~~23~~ н.р. (Масішова) « 31 » 08 20 ~~22~~ р.
на 20 __/20__ н.р. (_____) « __ » 20__ р.

КИЇВ – 2021

Розробники: *Шаєрина Ірина Валентинівна, к.ф.н., доцент, доцент кафедри релігієзнавства*

Затверджено
« *26* » *серпня* 2021 р.

Зав. кафедри релігієзнавства
[Signature] (Євген ХАРЬКОВЩЕНКО)

Протокол № *1* від «*26*» серпня 2021 р.

Схвалено науково - методичною комісією філософського факультету

Протокол від «*31*» серпня 2021 року №*2*
Голова науково-методичної комісії *[Signature]* (Ірина МАСЛІКОВА)

« *31* » *серпня* 2021 року

Франківсько на 2022-2023н.р. Пр/2 від 31.08.2022р.
Маслікова І.І. [Signature]

ВСТУП

1. Мета дисципліни – забезпечення стійкої системи знань з історії ранніх релігійних вірувань, культів та етнічних релігій, у яких розглядається історія їх формування, розвитку й сучасний стан.

2. Вимоги до вибору навчальної дисципліни:

1. До початку вивчення цього курсу студенти мають **знати** основні факти з історії світових релігій; мати уявлення про основні особливості догматики і культу світових релігій, їх історичну еволюцію, у т.ч. елементарні знання щодо ранньоісторичних форм релігії та родоплемінних культів.

2. **Вміти** збирати та інтерпретувати інформацію щодо феноменів та явищ культури, релігійних процесів та подій; застосовувати основні терміни, категорії з релігієзнавства в аналізі світоглядних проблем і соціально-культурних явищ та процесів; оперувати об'єктивними знаннями з історії та історії релігії.

3. **Володіти елементарними навичками** наукового дослідження та управління інформацією; ведення дискусії, критичного ставлення та прогнозування стосовно світоглядних, релігієзнавчих, культурних подій та явищ; використання іншомовних фахових релігієзнавчих інформативних джерел.

3. Анотація навчальної дисципліни: дисципліна *«Історія ранніх релігійних вірувань і культів»* знайомить студентів з історією ранніх форм релігії і культів, причин появи релігійних вірувань. Дається загальне теоретичне уявлення про характер і специфіку концепцій теорії походження релігії, розглядається процес зародження ранніх релігійних вірувань в суспільстві, фактори і умови, що сприяли цьому, різні типи і форми релігій, їх взаємозв'язок і можливості, межі впливу на розвиток суспільства в минулому і на сучасному етапі. Розглядаються основні поняття та структурні елементи, головні функції релігії як феномену людської історії. Особлива увага приділяється проблемам класифікації релігій та визначення «мінімуму» релігії в науковому дискурсі. Аналізуються загальні особливості первісного міфологічного світосприйняття і культури. Послідовно розглядаються доісторичні культури та їх форми (материнськородовий, патріархальний, культ предків і т. ін.), а також типологія форм первісних вірувань (фетишизм, тотемізм, анімізм, аніматизм, анімалізм, шаманство, первісна магія тощо). Значна увага приділяється вивченню автохтонних релігій Австралії, Океанії, Африки, Америки.

4. Завдання (навчальні цілі) – надати студентам цілісну систему знань про становлення і функціонування ранніх релігійних вірувань, традицій, культів; сформувати розуміння самого феномену релігії як явища суспільного буття. Ознайомлення з основними теоріями походження релігій, ранніх форм релігійних культів. В результаті навчання студенти мають не лише продемонструвати масив теоретичних знань, але й засвоїти та використовувати ці знання у своїх самостійних дослідженнях.

Дисципліна спрямована на формування наступних програмних компетентностей:

ЗК 5. Здатність до пошуку, опрацювання та аналізу інформації з різних джерел.

ЗК 6. Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій.

ЗК 8. Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово.

ФК 3. Здатність застосовувати багатоманіття методологій релігієзнавства при вивченні феномену релігії.

ФК 4. Здатність критично осмислювати основні поняття, теорії та методи релігієзнавства, ідеї та висновки релігієзнавчих праць.

ФК 6. Здатність використовувати у професійній діяльності системні знання про основні періоди розвитку релігій світу, типологію та історичні форми релігійних традицій.

5. Результати навчання:

В результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен

Результат навчання (1. знати; 2. вміти; 3. комунікація 4. автономність та відповідальність)		Методи викладання і навчання	Методи оцінювання	Відсоток у підсумковій оцінці з дисципліни
Код	Результат навчання			
	Знати:			
1.1	предмет, об'єкт, методологічні принципи, методи дослідження історії релігії	Лекції, семінари, самостійна робота	Усні доповіді, дискусії, письмова контрольна робота, складання порівняльної таблиці, іспит	10
1.2	роль археології та етнографії в дослідженні генезису й розвитку ранніх історичних форм релігії, основну проблематику періодизації історії релігії та критично осмислювати ці питання	Лекції, семінари, самостійна робота	Усні доповіді, дискусії, складання порівняльної таблиці, іспит	10
1.3	основні теорії походження релігії; типологізацію релігій	Лекції, семінари, самостійна робота	Усні доповіді, дискусії, письмова контрольна робота, іспит	10
1.4	ранні форми вірувань і культів: анімізм, тотемізм, фетишизм, магія, знахарство, шаманство тощо; загальну характеристику автохтонних релігій Австралії та Океанії, Африки, Америки	Лекції, семінари, самостійна робота	Усні доповіді, дискусії, письмова контрольна робота, іспит	10
	Вміти:			
2.1	демонструвати знання спеціалізованої літератури з історії релігії	Семінари, самостійна робота	Усні доповіді, письмова контрольна робота, складання порівняльної таблиці, іспит	10
2.2	пояснювати та обґрунтувати власну світоглядну позицію щодо будь-якої з основних теорій походження релігії	Лекції, семінари, самостійна робота	Усні доповіді, дискусії, іспит	15
2.3	визначати місце ранніх релігійних вірувань, культів та етнічних; релігій у соціальній і духовній структурі суспільства певного	Лекції, семінари, самостійна робота	письмова контрольна робота, іспит	10

	історичного періоду			
2.4	здійснювати пошук, систематизацію та інтерпретацію додаткової інформації, необхідної для вивчення проблематики курсу	Семінари, самостійна робота	Усні доповіді, дискусії	10
	комунікація:			
3.1	презентувати результати здійсненої самостійної роботи у вигляді доповідей, повідомлень, есе, презентацій	Семінари, самостійна робота	Усні доповіді, дискусії, складання порівняльної таблиці	5
3.2	формулювати і аргументувати власну думку в ході дискусії з проблем історії релігій і їх сучасної суспільної ролі; вести полеміку стосовно даних питань на основі володіння категоріально-поняттєвим апаратом курсу.	Семінари	Дискусії	5
	автономність та відповідальність:			
4.1	самостійно шукати та критично опрацьовувати літературу стосовно питань курсу	Семінари, самостійна робота	Усні доповіді, дискусії, складання порівняльної таблиці	5

6. Співвідношення результатів навчання дисципліни із програмними результатами навчання

Результати навчання дисципліни	1.1	1.2	1.3	1.4	2.1	2.2	2.3	2.4	3.1	3.2	4.1
	Програмні результати навчання										
ПРН 3. Мати навички застосування предметних знань з релігієзнавства з метою аналізу актуальних суспільних проблем.		+			+			+		+	+
ПРН 6. Характеризувати основні етапи історії релігій світу, особливості історичної типології релігійних уявлень.		+	+	+			+				
ПРН 9. Використовувати інформаційні технології для виявлення сучасних тенденцій співіснування релігій та конфесій в умовах глобалізації та міжкультурного діалогу.		+				+		+		+	+
ПРН 12. Презентувати власний погляд у відкритих дискусіях з релігієзнавчої проблематики.		+			+	+		+	+	+	+
ПРН 14. Мати навички виконання наукових досліджень у галузі релігієзнавства у складі групи, оцінювати їх результати і аргументувати висновки за результатами досліджень.	+				+	+		+	+	+	

7. Схема формування оцінки:

7.1. Форми оцінювання

Контроль знань здійснюється за системою ECTS, яка передбачає дворівневе оцінювання засвоєного матеріалу, зокрема **оцінювання теоретичної підготовки** – результати навчання (знання 1.1 – 1.4), що складає 40% від загальної оцінки та **оцінювання практичної підготовки** – результати навчання (вміння 2.1-2.4); (комунікація 3.1-3.2); (автономність та відповідальність 4.1), що складає 60% загальної оцінки.

Оцінювання семестрової роботи:

1. **Усна доповідь, доповнення та участь в дискусіях на семінарах:** РН 1.1, 1.2, 1.3, 1.4, 2.1, 2.2, 2.4, 3.1, 3.2, 4.1 – 27 / 45 балів
2. **Самостійна робота №1 (порівняльна таблиця):** РН 1.1, 1.2, 1.3, 2.1, 2.4, 3.1, 4.1 – 12 / 20 балів
Самостійна робота №2 (аналіз найбільш важливих релігійних обрядів первісних суспільств (за вибором студента)): РН 1.4, 2.2, 2.3, 2.4, 3.1, 4.1 – 12 / 20 балів
3. **Контрольна робота:** РН – 1.1, 1.3, 1.4, 2.1, 2.3 - 9 / 15 балів

Семестрову кількість балів формують бали, отримані студентом у процесі засвоєння матеріалу з усіх (двох) частин навчальної дисципліни. Загальна семестрова оцінка складаються із балів, отриманих за 1) аудиторну роботу (усні доповіді, доповнення та участь в дискусіях на семінарах), 2) самостійну роботу (порівняльна таблиця та аналіз найбільш важливих релігійних обрядів первісних суспільств), 3) контрольну роботу, з урахуванням коефіцієнту 0,6. Всі види робіт в семестрі мають в підсумку:

- в максимальному вимірі $100 \text{ балів} \times 0,6 = 60 \text{ балів}$
- в мінімальному вимірі $60 \text{ балів} \times 0,6 = 36 \text{ балів}$

У разі відсутності на семінарському занятті студент має відпрацювати завдання на семінар в письмовій формі.

Підсумкове оцінювання у формі іспиту:

Іспит у письмовій формі - РН 1.1, 1.2, 1.3, 1.4, 2.1, 2.2, 2.3, – 24 / 40 балів

Екзаменаційне оцінювання відбувається в письмовій формі. Білет складається з 2 питань, кожне з яких оцінюється за шкалою 20 балів, що в загальному підсумку дає 40 балів за іспит.

Студент не допускається до іспиту, якщо під час семестру набрав менше, ніж 20 балів.

Для отримання загальної позитивної оцінки з дисципліни оцінка за іспит не може бути меншою 24 балів. У випадку, коли студент на іспиті набрав менше 24 балів, вони не додаються до семестрової оцінки (незалежно від кількості балів, отриманих під час навчального періоду). В екзаменаційній відомості у колонці «бали за іспит/ екзамен» ставиться «0», а в колонку «підсумкова оцінка з дисципліни» переноситься лише кількість балів, отриманих під час семестру. Рекомендований мінімум допуску до іспиту – 36 балів

Таким чином, підсумкова оцінка з дисципліни (мінімум 60, максимум 100 балів) складається із суми кількості балів за семестр (мінімум 36, максимум 60 балів) та екзаменаційної роботи (мінімум 24, максимум 40 балів).

При простому розрахунку отримуємо:

	Семестрова кількість балів	Іспит	Підсумкова оцінка з дисципліни
<i>Мінімум</i>	36	24	60
Максимум	60	40	100

7.2 Організація оцінювання:

Семестрова робота		Семестрова кількість балів	
		Min – 36 балів	Max – 60 балів
Аудиторна робота: усна доповідь на семінарі, доповнення, участь в дискусіях	До тем: 2-6, 9-14, 16 протягом семестру. У разі відсутності студента на занятті, теми необхідно відпрацювати в письмовому вигляді	«3» x 9 = 27	«5» x 9 = 45
Самостійна робота	До теми 5: Скласти порівняльну таблицю основних теорій походження релігії. Обґрунтувати власну світоглядну позицію щодо будь-якої з даних теорій (Додаток самостійної роботи студента) кінець жовтня	«12» x 1 = 12	«20» x 1 = 20
	До тем 15-16: Письмовий аналіз найбільш важливі релігійні обряди одного з корінних народів Північної Америки (за вибором студента) (Додаток самостійної роботи студента) кінець листопада	«12» x 1 = 12	«20» x 1 = 20
Контрольна робота	До тем 10-12	«9» x 1 = 9	«15» x 1 = 15
Загальна семестрова оцінка без урахування коефіцієнту		60	100
Загальна семестрова оцінка з урахуванням коефіцієнту 0,6		«60» x 0,6 = 36	«100» x 0,6 = 60

Критерії оцінювання:

1. Аудиторна робота:

Усна доповідь

5 балів – студент у повному обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно та аргументовано його викладає, глибоко та всебічно розкриває зміст поставленого завдання, використовуючи обов'язкову та додаткову літературу

4 бали - студент у достатньому обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно його викладає, але може не вистачати аргументації в поясненнях, в основному розкриває зміст поставленого завдання, використовує обов'язкову літературу. Допускаються несуттєві неточності

3 бали – в цілому володіє навчальним матеріалом, але не демонструє глибини знань, не спирається на необхідну навчальну літературу, Має у відповіді суттєві неточності
2 бали – не в повному обсязі володіє матеріалом, фрагментарно та поверхово його викладає, недостатньо розкриває зміст поставлених питань. Має суттєві помилки у відповіді

Доповнення / участь в дискусіях

3 бали – доповнення змістовне, ґрунтовне, конструктивно доповнює обговорення теми,

2 бали – доповнення змістовне

1 бал – доповнення містить інформацію, що суттєво не розширює дискусію

2. Самостійна робота (порівняльна таблиця основних теорій походження релігії; аналіз найбільш важливих релігійних обрядів первісних суспільств (за вибором студента)):

20-16 балів студент у повному обсязі володіє матеріалом, вільно та аргументовано його презентує, глибоко та всебічно розкриває зміст поставленого завдання, правильно інтерпретує отримані результати, використовує обов'язкову та додаткову літературу, демонструє самостійність, достовірність, незаангажованість здійсненого дослідження

15-12 балів - студент у достатньому обсязі володіє матеріалом, вільно його презентує, але може не вистачати аргументації в поясненнях, в основному розкриває зміст поставленого завдання, використовує обов'язкову літературу, демонструє самостійність та достовірність проведеного дослідження. Допускаються несуттєві неточності

11-0 балів - в цілому володіє матеріалом, але фрагментарно та поверхово його презентує, не демонструє глибини знань, самостійності у вирішенні поставлених завдань. Робота містить суттєві помилки.

3. Контрольна робота:

15-13 балів студент у повному обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно та аргументовано його викладає, глибоко та всебічно розкриває зміст поставленого завдання, правильно інтерпретує отримані результати, використовує обов'язкову та додаткову літературу, демонструє самостійність письмової роботи

12-10 балів - студент у достатньому обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно його викладає, але може не вистачати аргументації в поясненнях, в основному розкриває зміст поставленого завдання, використовує обов'язкову літературу, демонструє самостійність письмової роботи. Допускаються несуттєві неточності

9-6 балів - в цілому володіє навчальним матеріалом, але не демонструє глибини знань, самостійності у вирішенні поставлених завдань, не спирається на необхідну навчальну літературу, робота містить суттєві неточності

5-0 балів - не в повному обсязі володіє матеріалом, фрагментарно та поверхово його викладає, недостатньо розкриває зміст поставлених питань. Має суттєві помилки в роботі. Демонструє не самостійність у виконанні завдань

4. Кожне питання в екзаменаційній роботі (в білеті 2 питання):

20-16 балів студент у повному обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно та аргументовано його викладає, глибоко та всебічно розкриває зміст поставленого завдання, правильно інтерпретує отримані результати, використовує обов'язкову та додаткову літературу, демонструє самостійність письмової роботи

15-11 балів - студент у достатньому обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно

його викладає, але може не вистачати аргументації в поясненнях, в основному розкриває зміст поставленого завдання, використовує обов'язкову літературу, демонструє самостійність письмової роботи. Допускаються несуттєві неточності

10-6 балів - в цілому володіє навчальним матеріалом, але не демонструє глибини знань, самостійності у вирішенні поставлених завдань, не спирається на необхідну навчальну літературу, робота містить суттєві неточності

5-0 балів - не в повному обсязі володіє матеріалом, фрагментарно та поверхово його викладає, недостатньо розкриває зміст поставлених питань. Має суттєві помилки в роботі. Демонструє не самостійність у виконанні завдань

7.3 Шкала відповідності:

Відмінно / Excellent	90-100
Добре / Good	75-89
Задовільно / Satisfactory	60-74
Незадовільно / Fail	0-59

**СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ЛЕКЦІЙ І СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ**

№ п/п	Назва лекції	Кількість годин		
		Лекції	Семінари	Самостійна робота
<i>Частина 1. Методологія курсу «Історія релігій». Аналіз основних теорій походження релігій.</i>				
1	Тема 1. Введення в курс «Історія релігій»	1		2
2	Тема 2. Предмет і завдання курсу «Історія релігій»	1	2	2
3	Тема 3. Методологічні принципи курсу	1	2	2
4	Тема 4. Релігія як суспільно-історичний феномен	2	2	2
5	Тема 5. Вивчення релігії, її походження	2	1	
	Індивідуальна самостійна робота: Скласти порівняльну таблицю основних теорій походження релігії. Обґрунтувати власну світоглядну позицію щодо будь-якої з даних теорій			10
6	Тема 6. Проблема класифікації релігій	1	1	6
7	Тема 7. Релігійність та вірування архаїчної епохи, їх видозміни	2		2
8	Тема 8. Уявлення і міфи архаїчної епохи, їх трансформації	2		2
9	Тема 9. Проблема систематики первісних вірувань	2		
	9.1 Дослідження проблем походження релігії		2	
	9.2 Погляди Е. Тейлора та Б. Маліновського про релігійну віру		2	2
	9.3 Дослідження первісного мислення Л. Леві-Брюлем, К. Леві-Стросом		2	
<i>Частина 2. Ранні форми релігійних вірувань і культів. Автохтонні релігії Африки, Америки, Океанії, Австралії</i>				
10	Тема 10. Анімізм, тотемізм	2	4	4
11	Тема 11. Фетишизм, магія	2	4	4
12	Тема 12. Знахарство, шаманство	2	2	4
13	Тема 13. Релігія аборигенів Австралії та Океанії	2	2	4
14	Тема 14. Автохтонні релігії Африки	2	2	4
15	Тема 15. Релігії Мезоамерики	2		
16	Тема 16. Релігії корінних народів Північної Америки	2	2	
	Індивідуальна самостійна робота: Письмовий аналіз найбільш важливих релігійних обрядів одного з корінних народів Північної Америки (за вибором студента)			10
	<i>контрольна робота</i>	2		
	ВСЬОГО	30	30	60

Загальний обсяг **120 год.**, в тому числі:

Лекцій – **30 год.**

Семінари – **30 год.**

Самостійна робота – **60 год.**

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

Основна: (Базова)

1. Дюркгайм Е. Первісні форми релігійного життя: Тотемна система в Австралії. / Е.Дюркгайм; [пер. з фр. Г.Філіпчука та Зої Борисюк]. – К.: Юніверс, 2002.
2. Леві-Строс К. Первісне мислення. – К.: Український центр духовної культури, 2000.
3. Леві-Строс К. Поняття структури в етнології// Структурна антропологія. – К., 2000. – С.262-304.
4. Лубський В., Лубська М. Історія релігій світу. – К.: Вид-во «Центр навчальної літератури», 2022.
5. Еліаде М. Священне і мирське. Міфи, сновидіння і містерії. Мефістофель і андрогін. Окультизм, ворожбитство та культурні уподобання (пер. Г. Кьорян, В. Сахна). – К.: Основи, 2001.
6. Еліаде Мірча. Трактат з історії релігій / Пер. з фр. Олексія Панича. – К.: Дух і Літера, 2016.
7. Элиаде М. Шаманизм [Архівовано 23 січня 2013 у Wayback Machine.]. — К.: Софія, 1998.
8. Frazer, J. G. (2009). Fraser, R. (ed.). The Golden Bough: A New Abridgement. Oxford University Press.
9. James, William (1 January 1985). The Varieties of Religious Experience. Harvard University Press.
10. L. Lévy-Bruhl, Le surnaturel et la nature dans la mentalité primitive. Paris : Les Presses universitaires de France, 1963.
11. Bronislaw Malinowski. Magic, Science and religion and other essays with introduction by Robert Redfield, 1954.
12. Malinowski B. Magic, Science and Religion and Other Essays. Glencoe, 1948.
13. Müller F. Max. Introduction to the Science of Religion: Four Lectures Delivered at the Royal Institution (Classic Reprint). – London: Forgotten Books, 2015.

Додаткова:

1. Анонімні автори. Кодекс Мальябеккі / За ред. В.Н. Талаха, С.А. Купрієнко. – К.: Видавець Купрієнко С.А, 2013.
2. Анонімний автор. Кодекс Мендоса / За ред. С. А. Купрієнко, В. Н. Талах. – К. : Видавець Купрієнко С.А, 2013.
3. Виктор фон Хаген, «Ацтеки, майя, инки. Великие царства древней Америки», Центрполиграф, 2010.
4. Демоністичні вірування; Первісна магія // Академічне релігієзнавство. Підручник / За наук.ред. проф. А. Колодного. — Київ: Світ Знань, 2000.
5. Діль, Річард А. Ольмеки: перша цивілізація Америки. Лондон: Темза і Гудзон, 2004.
6. Доблесть ацтеків / Т. Керрол-Мариниченко; худож. М. Пшінка. – Київ: Самміт-книга, 2018.
7. Король Денис. Рецензія на книжку Еліаде «Трактат з історії релігій» / Пер. з фр. Олексія Панича. – К.: Дух і Літера, 2016.
8. Коу, Майкл Д., Рекс Кунц. Мексика: від ольмеків до ацтеків. 6-е видання. Нью-Йорк: Темза і Гудзон, 2008.

9. Орнатський Ф. Виклад і критичний аналіз погляду Макса Мюллера на релігію, її походження та розвиток // Релігієзнавчі нариси. 2011. – № 2. – С. 139-156.
10. Рубель В.А. Історія цивілізацій Доколумбової Америки. – К.: Либідь, 2005 3.
http://www.Istoriia_tsyvilizatsii_dokolumbovoi_Ameriky.pdf
11. Талах В.Н., Куприенко С.А. Америка первоначальная. Источники по истории майя, науа (астеков) и инков / Ред. В.Н.Талах, С.А.Куприенко. – К.: Видавець Купрієнко С.А, 2013.
12. Фройд Зигмунд. Тотем і табу; пер. Володимира Чайковського — Харків: Фоліо, 2019.
13. Solis, Felipe. La Piedra del Sol. *Arqueologia Mexicana* 7(41):32-39. Enero – Febrero 2000.
14. Kellogg S.H. Prof. Max Muller on the origin and growth of religion // *Bibliotheca sacra*. 41:161 (January 1884). – P. 132-157

Інтернет ресурси

1. http://www.Istoriia_tsyvilizatsii_dokolumbovoi_Ameriky.pdf
2. <https://artefact.org.ua/history/vitoki-starodavnoyi-tsyvilizatsiyi-yak-z-yavilisya-velichni-mayya.html>
3. https://scholar.google.com/citations?view_op=search_authors&hl=en&mauthors=label:mesoamerica
4. <https://www.youtube.com/watch?v=fDgRN4TcoTw>
5. <https://studfile.net/preview/9485087/page:8/>
6. <https://smallbay.ru/architec053.html>
7. <http://psylib.org.ua/books/eliad02/index.htm>
8. <https://religions.am/wp-content/uploads/2017/05/Religions-of-Australia-1.pdf>
9. <https://www.youtube.com/watch?v=Sd4JMZIJdy4>